

TÓTH ERZSÉBET (1951) Budapest

TÓTH ERZSÉBET

Mézeskalács

„Ilyenek a holtak.
Nem kószálnak el, mert
nélkülük nem sokat
érünk.”

Kiss Anna: *Suhogások*

1.

Még ki kell találnom, milyen tükör volt az, amiben anyám nézegethette magát nyíregyházi lakásunkban. Lehet, hogy csak egy akkoriban szokásos kicsi, alumíniumkeretes, ajtófélfára akasztható tükörben látta olykor az arcát, ha volt ideje belenézni. Mindazonáltal az első egész alakos fényképsorozatot, amit műteremben készítettett magáról és rólunk, öt- és hároméves lányairól, rövid tanulmányozás után összetépte. Mivel volt annyira elégedetlen, milyen elképzelése lehetett önmagáról? Nyilván fájdalmasan és tűrhetetlenül nem hasonlított a képen látottra.

Erről a momentumról csak mostanában, nyolcvanöt éves korában beszélt. Elképzelem őt, szép, szomorú anyámat magányos dühében. Nem jutott eszembe, csak napokkal később, hogy én is mindig összetépem a rólam készült előnytelen képeket. De hát nekem van miből tépni, marad még elég.

Akkoriban nem volt nagy tükörkultusz. A dolgozó nép, főleg a paraszt, ne nézegesse magát. Dolgozzon.

Valójában az ember életében egyetlenegyszer sem láthatja magát. Lát valamit olykor egy tükörben, ami nem hasonlít a magában önmagáról alkotott képre. A kép egy meglepett arcot mutat, olyannak senki más nem látja őt. Ezért idegenek a fényképek mindig. A filmek által okozott sokkról már nem is beszélve. Az ötvenes évek elején, ahova most visszaképelem magamat, nem láthatták az emberek magukat se telefonon, se képeken.

Mások milyennek látnak? Nincs két egyforma arcod, mert másnak lát apád, anyád, testvéred, nagymamád, tanárnőd, egy vadidegen. Azt az arcot te sosem látod. Sosem láthatod szerelmed arcában önmagad. Azt az arcot csak ő látja. Vagy képzeled, akkor is, ha ott vagy előtte.

A kisgyerekeknek akkor is azt kell mondani, hogy szép vagy, ha olyan csúnya, mint az ördög. Bár ilyen alig van. Szerintem a kisgyerek olyan, amilyennek nevelik. Sok öntelt, magabiztos, hiú kis pukkancs. Alig látszanak ki az ágyból, de már küldik a szelfiket világgá magukról. Nyilván nagyon elégedettek magukkal.

Már nem vagyok gyerek, tudom, mit kell mondani, mi való, mi illik, és nem érdekel már olyan nagyon. Tudom, hogy alig van szégyen, amit más ember szégyene ne írhatna felül. Szégyen, hogy alig emlékszem gyerekkoromra? Inkább

Részlet egy nagyobb esszéből.

csak tény. A szülőföldemet sem láthatom, mert az valahogy bennem van. Eljöhetsz onnan, ahol születted, de a sarat a cipődön öröké viszed magaddal. A fényes, drága túsarkúdon is ott van, a csillogó teremben, ahova elbotorkáltál. Bejutottál, mert őseid akarata elég erős volt, hogy ne legyél paraszt. Vidd többre az életben, mint ők. Menj el onnan, szabadulj meg a trágyaszagtól.

Nem tudom rászánni magam, hogy elmenjek nagyszüleim régi házának helyére, még a környékre sem, félek a sokktól, félek mostani érzéseimtől. Ez szégyen. Tudom. Hallok ezt-azt még ott maradt rokonaimtól, akik szintén csak látogatóba mennek oda néha. Cigányokról, akik már többségben vannak az azóta Balkány – apám ott született – községhez csatolt Perkedpusztán, akik csapatostul lézengnek a poros utcán, és ha két-háromnaponta meglátnak egy áthajtó autót, akkor esetleg megállítják, a kocsiiban ülőket kiszállásra kényszerítik, például úgy, hogy a kocsi elé löknek egy gyereket, aki elesik, és ha a kocsi nem hajt tovább, akkor a kiszállókat esetleg agyonverik. Mert elütötte a gyerekeket. Ezt a rémálmodot nincs kedvem kipróbálni. Persze, lehet, hogy ez csak mendemonda. Ami szintén a valóság része.

„A rendszerváltást követően Balkány első polgármestere – Kun Bertalan – felajánlotta az ózdi roma lakosság egy részének, hogy olcsón költözzenek a már kihalóban lévő tanyára. Ezt elfogadván, megmaradt Perkedpuszta. Jelenleg a tanya lakosságának túlnyomó része a cigány kisebbség tagja.” (Wikipédia)

Emlékeimbe menekülök. Inkább itthon, az ágyamon fekvé emlékszem nagymamáék perkedpusztai házára, a régit nem zavarja még a jelen. Persze zavarja, megszépíti, nem tudok akkori önmagammá válni. Mostanában az irodalom szinte csak erről szól. Az eltűnt idő nyomában ballag. Mi mást tehetne? Az idő eltűnt, mi még a nyomában sem vagyunk, még sincs másunk, mint amit átéltünk, ebből vagyunk. Én például Perkedből is. Van néhány mozdulatom, szemvillanásom, amit onnan örököltem, és az enyém lesz halálomig. Talán valamelyik gyerekem viszi tovább. Még ha ez csak képzelet is. Képzeletből vagyok. Anyám képzeletéből is, akinek a legdrágább voltam húgommal együtt, és aki, ha lehetett, nagymamáéknál tartott minket, pedig akkor még nem is dolgozott. Soha nem féltem. Cigányról nem is hallottam akkoriban. De az ottani ház döngölt padlójának sárgahomokkal felszórt mintáira, arra, hogy amikor reggeltől délig a tűző napon szaladgáltunk, milyen jó hűvös volt bent, bizony emlékszem. Emlékszem egy karácsony estére. A tisztaszobában volt egy karácsonyfa, diók sztaniolpapírba csomagolva, almák és szaloncukor, a klasszikus, otthon főzött. De inkább a nyarak, a hatalmas udvar, a pulyka, amittől rettenetesen féltem, rocskazörgésű esték. Állítólag egyszer hajszaal híján kitekertem egy kiskacsa nyakát, pedig csak dédelgetni akartam. Ez a dicstelentettem többféle változatban maradt meg a családi legendáriumban. Először úgy hallottam, hogy a halott kiskacsát mutattam büszkén, ijedten, nagymamának, később már úgy, hogy nyakánál fogva vittem hozzá, és még volt benne élet, megmenekült.

Minden emlékem a verseimben található, olyan sorokban, mint:

„nagyanyám petúniái árvák, viola-illattól részegen nem ásítognak a falusi utcák; Megfagynak mind a disznóölő kések, egy pálinkába mártott kockacukrot kap minden egy éven felüli gyermek; Fáradtan, mintha millió csillagot tapostam volna, jövök dülőutaktól támogatva, mire zsebemben harminc cserebogár, kémények festik a vacsorát az égnek; Aranyban fürdik a mező, bágyadtan szállnak a tücskök, a lepkék, por csillog a lekaszált búzavirágon, szénán, estére véres a gyerekek talpa, játék közben nem fáj a friss tarló pengéje, csak

a száguldás öröme sajgott, a cséplőgépet is meg kellett mászni, a faluszéli malmot is, szúr a törek az ingekből, a kisleány hajában ragad az új liszt, a szét-tört fecsketojás.”

Az életem előbb kezdődött, mint megszülettem volna, ez nyilvánvaló. Nem nagyon faggattam anyámat, se fiatalon, se később, mással voltam elfoglalva. Nemrég, nyolcvannégy éves korában mesélt el egy történetet, ami egész életem meghatározta, és később az enyémet is, azt hiszem.

Nagyszüleim a '45-ös földosztáskor kaptak hat hold földet, akkor lettek valójában emberek. Nem cselédek, napszámosok, nem rabszolgák, mint őkik annyi évszázadon át. A nemzethez alig tartozók, akik a búzához, a dohányhoz, a tengerihez tartoztak, amiből aztán az ő asztalukra került a legkevesebb. Ha volt asztaluk egyáltalán. A földre vagy a térdükre terített konyharuhán ebédeltek, este meg az abrosz nélküli asztalszerűsége, amit uraik biztosítottak nekik. Egész életük a méltóságos uraké volt, és életükből csak a munka számított. Bicska, borotvapamacs, lavór, szappantartó, szappan, teknő, lábasok, zsákok, csuprok, ezek a tárgyak idéződnek fel. Könnyv? Mulatságos. Hiszen akkor még egyikük sem tudott olvasni. Egy Biblia azért ott volt az ablakban, legyek, pókok teteme mellett. (Talán ez az öröklöttár, melyről már azt hittem, rég elsüllyedt, tetette le velem Esterházy Péter könyvét, a *Harmonia caelestis* a családi vagyon felsorolásának huszadik oldala után. Egyszerűen untam. Majd elolvasom máskor, gondoltam, de erre még nem került sor. Fogy az időm, és már csak azokat a könyveket olvasom, amelyeket újraolvasni akarok. Mert hiányoznak. Ezt a példát a két Magyarország létezésére említem. Hogy mióta a történelmet írják, létezik a nemzet alatti nép, a szegények, a dolgozók, és vannak az urak, akik dolgoztatnak, és adják-veszik a cselédeket, olykor az országot is, amelyért elvileg felelősek lennének.

Az én imádott nagymamám és nagyapám '45-ben lettek egy kicsit urai életüknek a föld által, amin dolgozva már gyerekeik jövőjét is tervezhették. Anyám akkor tizennégy éves volt, ekkor küldhették a legközelebbi városba, Nagykállóba tanulni. Kollégiumra nem lévén pénz, egy rokon család vállalta, hogy befogadják, nyilván némi juttatásért. Náluk lakott, onnan járt a polgáriba, ha jól tudom. Nem sokáig. Egy alkalommal a család ifjú gyermekével egyedül maradt otthon. A fiú alig lehetett nála idősebb, mindenesetre olyan hévvel kezdte anyámat simogatni, ölelgetni, hogy anyukám megijedt. Kiszabadította magát, és úgy, ahogy volt, egy szál pendelyben, meg sem állt hazáig. 7-8 kilométert rohant sírva. Gondolom, pihent azért néha. Szíjogott valamit nagymamának. Bántottak. Ismerve nagyanyámat, a szegény egyszerre mardosta a félelemmel, hogy történt-e valami komoly. Felfogta a helyzetet, nem erőltették tovább az iskolát. A következő pár év homályba vész, nyilván otthon dolgozott, mint akkoriban a tanyasi gyerekek többsége. Később nagynéném kollégiumát már ki tudták fizetni, így a családból ő tanult tovább. Anyukám meg a tanyán élte életét makulátlan, szép, törekeny kislánként. Gyerek volt, nyilvánvaló, amikor apám szemet vetett rá. Komoly szándékkal. Ő akkor már húszéves is elmúlt, megjárta a frontot, hazajött a Szovjetunióból, és Pesten asztalosiskolát végzett. Csak látogatóba járt haza, gőgös pestiként, aki már nem volt paraszt. Anyám tizenhat-tizenhét éves lehetett, amikor nagymamáék döntöttek, illetve előbb még vitáztak a feje fölött. Hozzámész, nincs mese. Nem megyek hozzá. Amikor nagyapa fölvetette, hogy fiatal még ez a lány, és várjuk meg, amíg beleegyezik, állítólag a következő mondat is elhangzott: Kiirtom az egész családot, ha nem adják hozzám.

Ez volt az a mondat, amikor el kellett volna felejteni apámat, úgy, ahogy volt, menekülni még a közeléből is, nemhogy beengedni a családba. De a riasztó

náluk nem működött. A paraszti gének emlékezetében a félelem erősebb volt mindennél. A menekülés helyett – milyen ember ez? – megadták magukat. Nincs más lehetőség, más kérő közel sem juthatott, és legalább az egyik lányt letudhatják a gondjaik közül, odadobták anyámat apámnak. Aki meg vitte, győzedelmesen, mint én a kiskacsát a nyakánál fogva.

Ezt a rettenetes szülői parancsot nyögte egész életében anyám, míg ötvenvalahány évesen föllázadt és elvált apámtól.

Mi csak később, alig felnőtt gyerekeként érzékeltük igazán a jeleket, hogy valami nagyon nincs rendben. Csak anyánk nevelt, apámat ritkán láttuk, bár nyilván hazajárt aludni, ki tudja, a gyerekek nyolc körül már aludtak, másnap iskola, később tanulás, anyánk sehova sem engedett egyedül, a félelem erősebb volt benne. Neki csak mi maradtunk, mi voltunk öröme, bánata, elfoglaltsága. Közben tudomásul vette apámat, most azt hiszem, akkor örült, ha nem volt otthon.

Nagymama és nagyapa már rég a nyíregyházi temetőben nyugszik, oda is csak ritkán megyek, mert... elhagytam már azt a létállapotot, amiben ilyesmi még helyet kapna. Nagymama szinte mindennap eszembe jut, mintha meg sem halt volna, úgy van velem. A belső életem lassan fontosabb a külsőnél. Vagy ez mindig is így volt? Igyekszem megfelelni a külső igényeknek, de ami igazán az enyém, az belül van. Emlékeimben, képzeletemben. Ehhez sokszor a régi képek is kellenének... ha volnának.

Öt-hat éves lehettem, nyár volt, persze nagyanyáméknál voltunk, és délután nagymama mindig ránk parancsolt: Alvás. Délutáni pihenő. Beküldött minket hűgommal a tisztaszobába, de nem az ágyon feküdtünk, hanem az ágy előtti pokrócon. Alig vártuk, hogy kimenjen, elindultunk felfedező körutunkra a szobában. Mindent láttunk már ezerszer, de újra és újra végignéztünk mindent. Nekem volt egy tervem a vitrines szekrényben porosodó mézeskalács szívvél. Celofánpapírba volt csomagolva, a közepén tükör volt. Ebben a tükörben akartam megnézni magam, de a csomagolás miatt semmit sem láttam. Egyszer megvártam, míg hűgom megadja magát a sorsnak, és elalszik a pokrócon, én meg kezdtem kicsomagolni a mézeskalácsot. Megszabadítottam a papírtól, természetesen így is alig láttam a tükörben valamit. Mindegy. Lesz, ami lesz, kiveszem a tükröt a kalácsból, gondoltam, és eldugom valahova, hogy csak az enyém legyen. Beleharaptam a kalácsba, ami nem volt csábító igazán, nem tetszettek a színei sem, de valamit valamiért. Csak a réműletre emlékszem, amikor a fogam a kalácshoz ért. Kőkemény valamibe haraptam, azt hittem, kiesik a fogam. Aztán megpróbáltam letörni a tükör körül a darabokat, ez sem sikerült. Visszacsomagoltam, visszatettem a helyére. Lefeküdtem a hűgom mellé.

Anyám sikertelen fényképezkedésére emlékeztet engem ez az epizód, ő összetépte a gyerekeivel készült képeket, én meg nem jutottam saját tükörhöz. Később meg, amikor véletlenül megláttam magam valahol, ablaküvegben, áruházi tükörben, más lakások tükreiben, gyorsan elkaptam a tekintetem. Felnőtt koromban komoly stratégiát dolgoztam ki a tükrökkel szemben. Nem néztem arra, ahol lesben állhatott egy. Azt mondják, ez valami trauma lehet, csúnyának képzeltem magam. Pedig nem volt okom rá, királylányokként kezelt minket hűgommal a rokonság, ha valahová megérkeztünk. Mi meg tornáztunk, énekeltünk, szavaltunk nekik, mint a majmok.

Anyám nem akarta, hogy meg legyen örökítve a külső képe, amikor ő szinte csak belül élt. Rab volt a saját életében, készült a szabadulásra. Ami el is jött, harmincvalahány év múlva. Amikor mi már felnőtünk, nem húztuk vissza a rabságba. Életében először élhetett egy olyan férfi mellett, akit képes volt elfogadni, és egy kicsit akkor boldog volt. Azt remélem legalábbis. Feste ni is akkor kezdett el, új, választott párja még ezt is előhozta belőle.

2.

Apám '25-ben született, és amikor anyámat elragadta a szüleitől, már túl volt katonaságon, hadifogságon, a pusztát rég otthagyta. Ő kiszabadítja a paraszti sorból, felviszi Pestre anyámat, szédítette nagyapámékat, akiknek több se kellett. Vigye...

Először Pestre vitte, azután Nyíregyházára, azután Tatabányára, majd ismét Nyíregyháza, ismét Pest, Róna utca, majd az Őrjárat utca különböző lakásai, míg végül az egyikben megállapodtunk, és ott éltek több mint negyven évig, apám haláláig. Bár elváltak, anyagi helyzetük nem tette lehetővé, hogy külön is költözzenek. Külön lakásban éltek, de az udvar közös maradt. Míg 84 éves korában anyámnak eszébe nem jutott, hogy felhúzzon egy kerítést, és ezzel védekezzen apámtól. Most már biztos, hogy a város két távoli temetőjében fekszenek majd egymástól, legalább holtukban nem zavarják majd egymást. Anyám kikötötte nekünk, lányainak, hogy a sírkövére a lánykori neve legyen vésve, apámtól így szabadulhat csak végleg.

„Perked a Balog-Semjén nemzetség birtoka volt. Nevét az oklevelek 1325-ben említik első ízben Terra Perked formában. Ekkor osztozik meg rajta a Balog-Semjén nemzetség semjéni és biri ága, s azt az osztozkodáskor a Biri család kapta. Amikor Biri Mihály magvaszakadtával Perked egy része ismét visszaszállt a rokon semjéni ágra, másik része nőági örökösödés útján a Domahidy család birtokába került. 1446-ban Perkedi Bálint Szabolcs vármegye alispánja volt, ekkor a Taktaközben fekvő Csobaj településen is volt birtoka.

Az 1500-as évek közepe táján a Kállay család tagjaival rokon Domahidy család birtoka lett. Ilyenkor még falu rangot viselt a mai tanya. 1556-ban még viszonylag népes település volt, de pár évtized múltán már csak mint puszta volt jegyezve. Birtokosai ekkor a Kállay és a Jármy családok voltak.

Perked birtokosainak, a Kállayaknak és Jármyaknak a szomszédos Abán és Balkányban is voltak birtokaik, így a későbbiekben Perked sorsa is azonos volt velük. Az 1800-as években Perked már népes puszta volt, s a Gencsyek birtokán élénk dohánytermesztés folyt, itt ekkor már 34 dohánykertész és cseléd élt. Még ilyenkor itt a Gencsyek mellett birtokos volt még a Jármy család is.” (Wikipédia)

Ezekhez az emberekhez nekem semmi közöm. A földjeikhez sem. Csak a homok volt az enyém, ami a talpamra ragadt. És a tájszólás, a zárt „e” hangjaim, ami annyira megkülönböztetett már gyerekkoromban is a pestújhelyi általános iskolában. Hát még később, a mai napig. Nem lettem paraszt, de idegen lettem a városban. Te honnan jöttél? – kérdezték tőlem a Teleki Blanka gimnáziumban az osztálytársaim. És te honnan? – kérdeztem vissza. Én pesti vagyok – mondták többnyire. Ja. Nem tudtam még a választ: Mindenki jön valahonnan. Én mindig nyírséginek vallom magam, a szabolcsi nem tetszik annyira. Tatabányai születésem apám életének egy kitérője, aminek akkor már anyám is elszenvetője volt, lévén a felesége. Miért nem az anyja hozta ezt a gyereket? – kérdezte döbbenet az orvos, aki meglátott anyám karján. De hisz én vagyok az anyja – mondta anyám, aki alig volt ötven kiló, és mindenhova egyedül vitt minket, mert apám erre nem vállalkozott. Neki dolgozni kellett, különben is szégyellte, hogy csak lányai vannak, születésünkör be se tette a lábát a kórházba, anyám nagymamámmal vitt haza engem.

Tatabányáról csak anyám emlékeiből tudok ezt-azt, bizonyos Alexa néni-nél laktunk albérletben, aki állítólag nagyon szeretett engem, annak ellenére,

hogy nagy rombolást végeztem a virágoskertjében. Ő fiatal korában Ferenc József rezidenciáján volt szakácsnő, és rendkívül finom ételek elkészítésének titkait adta át anyámnak.

Nyíregyháza-Sóstó is egy állomás, tizennégy éves korunk óta minden nyarat ott töltöttünk. Nagynénémék a téjeszesítés elől oda költöztették nagyanyámékat, és építkeztek, ahogy mindenki. A strand volt a mi világunk, húgommal reggeltől késő délutánig, míg meg nem éheztünk, ott pancsoltunk, aszalódtunk. A Kelet-Magyarország című lap hátsó oldalán a kis színes hírek között megjelent egy kép, bikinis lány ül a medence szélén, fejét a napba tartva. A kép alatt az írás: „Az utolsó mohikán”. Az a lány én vagyok. Az újsággépet sokáig őriztem, mára elveszett, mint annyi minden. De nem veszett el napimádó lényem, csak ma már félek a naptól is, öregít, mondják.

Első budapesti lakásunk aztán a rákospalotai Őrjárat utca egyik üzlethe-lyisége lett, az ajtó az utcára nyílt, az egész alig volt több huszonöt négyzetméternél. Nyíregyházi lakásunk ára apám zsebéből felszívódott. Ezt a lukat az önkormányzattól kaptuk. Volt, hogy amikor az iskolából hazaérve nem talál- tunk otthon senkit, kentünk magunknak egy-egy szelet kenyeret, megszíroz- tuk, és kiültünk a küszöbre, édesdeden falatoztunk. Köszöntünk az előttünk elmenőknek, volt, aki visszaköszönt, de inkább csak mentek tovább. Akkori- ban megszokott látvány lehetett ez, semmi félnivalónk nem volt, a sarkon ott állt egy rendőr. Minden nap, minden éjjel. Igaz bácsi trafikja ott állt a sarkon, de nem ránk vigyázott, inkább az utca végi szovjet laktanya-kórház volt fonto- sabb. Az onnan lakóhelyükre estefelé hazaballagó ápolónők, akik persze szin- tén oroszok voltak, az út közepén mentek, elővigyázatosságból. Apám több- nyire belőlük választotta a barátnőit, egyiket feleségül is vette, majd elváltak, Tánya ma Németországban él. Apám haláláig egy ukrán nővel élt, illetve ápol- tatta magát, míg aztán tavaly a kádban szélütést kapott. Ebből a balesetből már nem gyógyult ki. Ludmilla visszament a gyerekeihez Ukrajnába.

Sokszor gondoltam arra, apám minek jött haza a Szovjetunióból, ha any- nyira szerette az orosz nőket. Ha ott marad, anyám megmenekül tőle, mi meg persze meg sem születünk a húgommal. Rögtön utána aztán eszembe jut, hogy nem adnám én ezt az életet, amit kaptam, semmiért. Na persze, így könnyű. Az életben viszont nincs választás.

Később szüleim megvettek egy lakott házat az utcában, apám felhúzott rá egy bodegát, ott laktunk mi, gyerekek, ők meg éldegéltek az utca másik végén. De megszerettük ezt a kis kalyibát, már egyetemre jártunk, amikor még min- dig ott időztünk. Ott végeztük napimádó szertartásainkat, a kertben, nem messze a mogyorófától, ami alatt állítólag el volt temetve valaki. Már nincs meg a mogyorófa, vendéglő épült a helyére, a bodegát csak most bontattuk le, apám halála után.

A szülőföldem a szüleim földje, és a nagyszüleimé. Mi maradt a száрма- zásból, a földből, amiből vétettünk? A virágok körül anyánk földben évelő keze, anyám ülteti a virágokat rákospalotai kertünkben. Ennyi maradt talán. És szememben a konokság, szavaimban, ha megszólalok, a zárt „e”. És az Őr- járat utca, végén az orosz kórházzal, ami lassan harminc éve eljegyezte ma- gát az enyészettel. Itt telt életem eddigi leghosszabb része. Anyáméból ötven. Már ő sem lakik ott, egyedül maradt a ház, a kert. Életünk tanúja. A nyírfa, a bambuszok, a sok gyűszűvirág, a diófák talán még emlékeznek ránk egy ide- ig. Míg ki nem vágja őket valaki. A gyerekkor minden perce emlékké lesz, mú- lik bennem. Most múlik pontosan.

Most, hogy anyámat már nem lehet egyedül hagyni, és húgomék maguk- hoz vették, néha megkérdezi: „Kisfiam, hol van az én otthonom?”